

Året var 1995, jeg var seks år
og skulle flytte på internat

TJIDTJIE



 Rohde Aass
PRODUKSJONER



TURNÉTEATRET
I TRØNDELAG

verdensbestestasjon.no

asteatere.no

turneteatret.no

GUKTIE INTERNAATESNE BYJJENIDH

Et intervju med Maria Kråk Stenfjell . Skrevet av Anna Lian.

Akte dejstie sov voestes mojttesh lea gosse dihte vaerine. Guedtemevoessesne aahkan rudtjesne tjakhesje, edtjeh miesieh mierrhesjidh. Mah sån golme jaepieh, mah sån nielje. Ij mejtjeh darjoeh. Mahta sån ij dam mujhtieh gænnah. Kaanne dam mojttesem guvvijsste åådtjeme, mejtie mænngan vuartasjamme. Mohte maam Stoerrebaertien Maarja gidtjh mājhta, lea hāhkesjimmien jīh vuartoen domtesem.

– De beste barndomsminnene mine er fra tida på fjellet under reinflytting og kalvemerking. Da var det alltid optimisme og god stemning. Jeg husker knitringen fra bålet og stemmene til de voksne når jeg lå i torvgammen og skulle sove. Det føltes trygt og godt.

Naan jaepieh dan mænngan dihte onne niejte edtja aktene seangkosne gællasjidh, aktene internaatesne, ammes voenesne 50 mījlh tīdtjeh aehtjien luvhtie, vovejkelidh āeredh. Eah naan jearsoes gielh desnie, ajve Maarja jīh jeatja tījtjeh jaepien bāeries maana, giem ij damth, aktene tījehtjelisnie bieleden gīetem steeredh. Aarebi don biejjien vuajname altese eejtjehg sījjen Ford Sierram debpede vōōjigan, jīh daelie bāāktjehke domtesem tīāejesne ātna. Daajra gujht gaajhke galka

jarkesidh. Juktie daesnie, Åarjel-saemiej skuvlesne jīh internaatesne Snāasesne, dihte jīh dah jeatjah voestes klaassen skuvlemaanah edtjeh bāetije uktsie jaepieh ārrodh. Aehtjien bieleden, tīdtjien bieleden, Tīdtjeh.

Jaepien 1910 juassah āarjelsaemien maanah sījjen hiejmijste seedteme, internaatesne ārrodh skuvlem vaedtsedh. Aalkovisnie daate lij akte voerkes boelhke dehtie daaroedehtemopolitihkeste, juktie varkebe maehtedh dam “ov-daejremes, ov-maehteles saemien almehtjierem” ööhpehtidh. Mænngan dah internaateskuvlh vierhtine sjīdtin saemien kultuvrem gorredidh. Eejhtjehg sījjen maanah gāāhkese seedtin edtjin saemien gielem jīh kultuvrem lieredh, jīh idtjin dejtie vihth rāakh eannan skuvle-eejhtimmie.

Idtji govhten jaepien Maarja annje dan saemien skuvlehistovrijen bijre daejrieh. Ajve aavoedi skuvlem aelkedh, seamma goh gellie jeatjah tījtjehg jaepien bāeries maanah. Dellie maa stoerre sjīdteme, dellie maa galki jeatjah maanajgumie seamma maadtojne āahpanadtedh.

– Jeg var veldig mye alene som liten, og hadde det ikke særlig bra i barnehagen





der jeg var den eneste som var samisk. På internatskolen fikk jeg denne samhörigheten med andre barn som jeg ikke hadde hatt før, forteller hun.

Bene maaje ektievoetem dej jeatjaj maanajgumie veaksehke sjïditi, idtji sijjie gååvnesh fer lihke båetedh. Maanaj byjrese lij tjarki, jïh jeenemes dejstie maanijste ij lij vaane domtesi bijre soptsesth. Numhtie skuvlesne aaj sjïditi.

– Hvis du gråt for noe eller viste at du var lei deg, fikk du gjennomgå. Jeg tror det ble ekstra viktig å holde maska fordi alle kjente på det samme, på savnet. Selv om vi aldri snakket om det den gangen, sier Maria.

Ij lij naan geerve almetjh mejgumie soptsestidh gæannah. Internaatnesne daamtaj båeries nyjsenæjjah voeneste barkin, saemien kultuvren bieleden. Ij naakenh dejstie naan sjïere daajroem maanaj jallh kultuvren bijre utnin, idtjin darhkh lyjhkh maanah sinsitnine saemiestin.

– De var der for å passe på at vi spiste og la oss til faste tider, og at vi ikke forsvant. Det var ingen å snakke med om det som var vondt og vanskelig, i stedet måtte vi legge lodd på alt, forteller Maria.

Dam maam lyövlehke jïh jemhkele jeatjhlaakan gïetedimh. Maarja myöte jïjtje gellien aejkien rïpmi jïh jeatjah aaj stilli seammalaakan darjodh, jïh daamtaj maanah mejnie jerhpiedin.

– Hvis vi utagerte fikk vi skjenn eller husarrest, men det vi trengte var omsorg og å bli sett. Hadde de ansatte hatt opplæring og kunnskap om barn, hadde de kanskje skjønt det.

Naan jaepiej mænngan dihte ohtselimmie jarkesi. Muvhth ealjohts sjïditi, jeatjah badth garre. Jeenemes gujht deejrin minngemosth idtjin maehtieh jeatjabidie jaehkedh, tjoerin jïjtjh bïerkenidh. Maarja nealjadinie klaassine gosse guerkiehti idtji gåareh vielie ohtselidh.

– Jeg husker at jeg satt i telefonkiosken på internatet og snakket med mamma. Da hun sa at hun var glad i meg ble jeg bare sint. Jeg hadde laget meg en beskyttelse som stadig ble tykkere, og som gjorde vanskelig å knytte seg til noen. Det er noe jeg fortsatt sliter med, sier hun.

Jalhts ij Maarja mujhtieh skuvletïjje lij buerie jaepieh, ij ajve bååktjehke mojhtesh destie åtna. Skuvlebiejjiem jïh dejtie leekedimmide gujht lyjhki, jïh gosse sygekeldin, tjoejkin, hæhtjojde minnin. Dihte veaksehke ektievoete.





– Det ble tette bånd mellom oss ungene, og jeg føler fortsatt at noen av dem er i familien min. I ettertid har vi snakket om hvordan vi hadde det de årene på internatet, men vi klarer ikke prate om det uten å gråte.

– Hva tenker du i dag om det at du ble sendt av gårde på internatskole som barn?

– Intensjonene var nok gode. Mora mi gikk ikke selv på internatskole og ville derfor gi meg det hun ikke fikk, nemlig muligheten til å lære meg samisk. Men hun har nok kjent på det at hun mistet meg, og hun har jo skjønt at det var vanskelig for meg.

Daan biejjien Maarja
gïelelohkehtæjja åarjelsaemien
maanide, mohte sijjeste abpe
jaepiem internaatesne årrodh,
learohkh maajhöhpehtimmiem
jijjtsh hïejmetjïeltine åadtjoeh. Lissine
naan tjåanghkoeh aaj åadtjoeh guktie
saemien kultuvrem lierieh. Numhtie
gaajh buerebe, Maarja tuhtjie.

– Så lenge skolene legger til rette så språkopplæringa blir tatt godt vare på, fungerer dette bra. Samlingene er viktig å bevare for samhörigheten, for å føle at en er en del av et felleskap.

Dan åvteste sæjhtha jïjtse maanah
edtjeh tjåanghkojne meatan
årrodh, gusnie duedtiem jïh saemien
jurjiehtimmiem lierieh. Bene
dïhte badth tjïelkes ij galkh dejtie
tjabrehtidh.

– På grunn av det jeg har opplevd, har det vært viktig for meg at de skal få velge dette helt selv. Tryggheten til mine barn kommer alltid til å være det viktigste for meg.

Jïh jalhts Maarjan maanah fer
stoerre sjïdteme maanalaavlomh
goltelidh, die annje sâjhtoe jïjtsanne
sjævehts lååvle, seamma laavlomem
maam altese maanide lååvleme
guktie edtjijjægan nahkestidh
baersieldimmien mænngan:

Sjamma, sjamma, sjamma
onne maana
Daelie edtjh åeredh
Tjïdtjie datnem suvhtede
Sjamma onne maana



OM Å VOKSE OPP PÅ INTERNAT

Anna Lian lea Stoerrebaertien Maarjam gihtjedamme.

Noe av det første hun husker er at hun er på fjellet. Hun sitter i bæremeis på ryggen til bestemor og de er på vei til kalvmerking. Kanskje er hun tre år, kanskje fire. Det spiller ingen rolle. Det er ikke sikkert hun egentlig husker det heller. Kanskje er minnet skapt av å ha sett på bilder fra barndommen. Men det Maria Kråik Stenfjell vet at hun husker, er følelsen av håp og forventning.

*- Dah mov bööremes mojtsh
maanabaeleste leah vaerijste,
bovtsigujmie juhtiemini, miesieh
mierhkesjeminie. Dillie gujht iktesh
iedtjh jih buerie bievsterh. Måjhtam
råasoen dållem jih dej geervi gjelsh
gosse derhviegåetesne gællasjim
edtjim åeredh, die jearsoes jih hijven
domtim.*

Noen år senere skal den lille jenta ligge i en seng. På et internat i ei fremmed bygd 50 mil fra mamma og pappa, og forsøke å sove. Der er det ingen trygge stemmer, bare Maria og en annen syvåring hun ikke kjenner. På et rom uten ei hand å holde i. Tidligere på dagen har hun sett foreldrene kjøre av gårde i sin røde Ford Sierra, og nå har hun en vond følelse i magen. Hun vet at alt vil forandre seg. For her, på Åarjel-saemiej skuvle og internatet på Snåsa, skal hun og de andre skolestarterne bo de neste ni årene.

Uten pappa, og uten mamma, Tjiddtjie.

Helt siden 1910 har sørsamiske barn blitt sendt hjemmefra for å bo på internat og gå på skole. Til å begynne med var dette en bevisst del av fornorskingspolitikken, hvor tanken var å effektivisere undervisningen av den "uvitende og ukunnige lappiske befolkningen". Senere ble internatskolene et middel i den samiske kulturens gjenreisning. Foreldre sendte barna sine milevis av sted for at de skulle lære samisk språk og kultur, og så dem ofte ikke igjen før i feriene.

For seksåringen Maria var ennå ikke den samiske skolehistorien en del av bevisstheten. Hun gledet seg bare til å begynne på skolen, slik som mange andre seksåringer. Endelig var hun blitt stor, endelig skulle hun bli kjent med andre barn med samme bakgrunn som henne.

*- Manne daamtaj oktegh onne maanine,
idtjim gan hijven maanagiertesne
utnieh, gusnie manne dihte aajnehke
saemie. Skuvlesne manne ektievoetem
jeatjaj maanajgumie åadtjoejim maam
idtjim aarebi utneme, soptseste.*

Men selv om båndene med de andre barna ble sterke, var det ikke rom for å bli for personlig. Miljøet blant





ungene på skolen var hardt, og de fleste var vant til at følelser ikke var noe man snakket om. Slik forble det også på skolen.

- Jis man bijre tjearooejih jallh vuesiehtih datne hånjan, dellie datnem pleekin. Jaahkam vihkeles sjidti ij maam vuesiehtidh dan åvteste gaajhkesh dovnesh seammalaakan domtin, ohtselin. Jalhts ij gåessie gænnah dan bijre don aejkien soptsestimh.

Det fantes heller ingen voksne å prate med. På internatet jobbet det stort sett eldre damer fra lokalsamfunnet, uten samisk tilknytning. Ingen av dem hadde spesiell kompetanse på barn eller samisk kultur, og de likte heller ikke at barna snakket samisk seg i mellom.

- Dah gujht desnie lin guktie geehtedh mijjieh edtjimh fierhten biejjien seamma tijjesne byöpmedidh, åarajidh, jïh geehtedh aelliem haajpenh. Ij gie desnie giejnie soptsestimh man bijre mij lij bääktjehke jïh geerve, dan sijjeste mijjieh tjoerimh gaajhkem vöörhkedh, Maarja soptseste.

Det tunge og mørke tok de derfor ut på andre måter. Maria innrømmer at hun selv sto bak flere rømningsforsøk og at ungene ofte lagde "spetakkel".

- Jis numhtie dåemiedimh, die mijjem beelhkin jallh gåetieroestem aadtjoejimh, mohte badth daarpesjimh

dah edtjin hoksem vedtedh jïh mijjem vuejnedh. Jis dah barkïjh ööhpehtimmiem jïh daajroem maanaj bijre utneme, die kaanne dam guarkeme.

Etter noen år gikk savnet over i noe annet. For noen ble det til likegyldighet, for andre en hardhet. For de aller fleste, en visshet om at de til syvende og sist ikke kunne stole på noen andre enn seg selv. Maria gikk i fjerde klasse da hun skjønnte at det ikke var noen vits i å lengte mer.

- Måjhtam tellefovnekåavesne internaatesne tjahkasjim tjidtjine soptsestim. Gosse tjidtjje jeehti satne mannem eehtsi die barre måarahtovvim. Manne vaarjelimmiem tseegkeme mij iktemearan jassajåbpoe sjidti, jïh dan åvteste aaj geerve gietskies gaskevoeth utnedh. Dejnje annje tjabrem, jeahta.

Selv om Maria ikke husker skoletida som noen gode år, har hun ikke bare vonde minner derfra. Selve skoledagen likte hun godt, og turene på sykkel og ski, hytteturer og reinslakting. Det sterke fellesskapet.

- Gietskies ektievoete mijjieh maanaj gaskemsh sjidti, jïh annje domtem naakenh dejstie mov fuelhkie. Minngelen mijjieh soptsestimme guktie dej internaatejaepiej mijjese orreme, mohte ibie buektehth dan bijre soptsestimh bielelen tjearodh.





- Maam daan biejjien ussjedh datne internaateskuvlese maanine seedtesovvih?

- Aajkoe gujht buerie. Idtji tjiidjtje internaateskuvlesne vaedtsieh jïh dan åvteste sijhti munnjien vedtedh maam idtji jïjtje åadtjoeh, hillem saemien gielem lieredh. Mohte dihte gujht damteme mannem dasseme, jïh nov amma guarkeme munnjien geerve lij.

I dag er Maria selv språklærer for sørsamiske barn, men i stedet for å bo hele året på internat, får elevene nå fjernundervisning i sine hjemkommuner. I tillegg har de noen samlinger gjennom året der de får opplæring i samisk kultur. Det er en langt bedre modell, synes Maria.

- Jis skuvlh sjihteledtieh guktie gieleööhpehtimmiem eensilaakan gorredieh, daate hijvenlaakan gåarede. Dah tjåanghkoeh Leah vihkeles guktie ektievoetem domtedh.

Derfor vil hun gjerne at hennes egne barn også skal delta på samlinger, der de blant annet får opplæring i samisk håndverk og matlaging. Men hun er klar på at hun ikke kommer til å presse dem

- Mov jïjtjen dååjresi gielhtie, die vihkeles munnjien orreme dah gelkieh jïjtjh dam veeljedh. Mov maanaj jearsoesvoete iktesth vihkielommes munnjien.

Og selv om Marias barn nå har blitt for store for vuggesanger, så hender det fortsatt hun nynner for seg selv, på den samme vuggevisa hun har sunget dem i søvn med siden de kom til verden:

Sjamma, sjamma, sjamma
lille barnet
Nå skal du sove
Mamma bysser deg i søvn
Sjamma lille barnet

Mjesieh miærhkesjich/kalvemerking. Guvvie/foto: Nelly Stenfjell Kråik



Samiske ord og uttrykk

Mamma	Tjïdtjïe
Pappa	Aehtjïe
Bestemor	Aahka
Bestefar	Aajja
Kofte	Gapta
Fjell	Vaerie
Bål	Dålle
Gamme	Gåetie <small>(hus, hjem)</small>
Teltkåte <small>(lavvo)</small>	Låavthgæetie
Torvgamme	Derhviægæetie
Sløyd	Duedtie
Sløyd, håndarbeid	Vytnesjïmmie
Heimkunnskap	Jurjïehtïmmie
Kniv	Nejpie
Sennegress	Suejnïeh
Matreïn	Nïestie
Hallo <small>(håndhilssing)</small>	Buaregh
God dag	Buerie biejjie
Sørsamer	Åarjelhsaemïeh
Reinkjøtt	Bovtsenbearkoe
Kjøtt	Bearkoe
Blodklubb	Maeliegamsoe
Ørret	Dååpmehke
Røye	Raavre
Lasso	Soehpenje
Hornkrone	Aevsie
Horn	Tjåervïeh
Den snurrer/danser	Jarra, járra
Å snurre/danse	Jarredh, járredh
Kalven	Mïesïe
Min kalv	Mov mïesïe
Holde mulen	Gaejpiem steeredhmule
Helt hvitt reinsdyr	Klovse bovtse
Helt hvit simle <small>(albino)</small>	Klovse aaltoe

Manne datnem ohtselamme, jeehtï.
Jeg har savna deg, sa hun.

Jeg er så glad i deg. Datnem eahtsam.



FØLG OSS PÅ SNAPCHAT
@teatertjïdtjïe



Illustrasjon: Lina Schjerve

BÏHKEDÆJJA JIH MAANUSE/REGI OG MANUS **ANE AASS** SVÏHTJE/KOREOGRAF **MIA HABIB**
 DORJEHTÆJJA/SKUESPILLER **MARJA LISA THOMASSON** DAANHTSERE/DANSER **ERLEND AUDESTAD DANIELSEN**
 JOEJHKEREZ/JOIKER **CHARLOTTA KAPPFJELL** TSIEMIJE/PERKUSJONIST **TOR HAUGERUD**
 HAMMOEDÆJJA/SCENOGRAF **GJERMUND ANDRESEN** TJOEVEK/LYSDISIGNER **ERIK BRENNE TORSETHAUGEN**
 TJEANPORAERIJE/DRAMATURG **RASMUS RØDHE** JARKDOSTÆJJA JIH RAERIESTÆJJA/SPRÅKKONSULENT **MARIA KRÅIK STENFJELL**
 MUSIKKEN RAERIESTÆJJA/MUSIKALSK KONSULENT **FRODE FJELLHEIM** DORJEJE/PRODUSENT **VIBEKE HAY WOLD**

